of practical implication, it is necessary to discuss its shortcomings in accordance with modern ideas about the functioning of mitochondria. Etiological classification can be viewed as the most acceptable for practitioners. This classification is simpler and most suitable for future practitioners, as it enables after the analysis of certain parameters of gas composition in the blood to establish the causes of the development of hypoxic state and to choose the proper treatment and prophylactic measures to correct the effects caused by etiological factor. This article offers students a simple and effective algorithm for determining the type of hypoxia by indicators of blood gas composition. The algorithm includes five successive steps: 1) to rule out the presence of hypoxic hypoxia; 2) to rule out the presence of respiratory (breathing) hypoxia; 3) to exclude haemic (blood) hypoxia; 4) to exclude the presence of circulatory (hemodynamic) hypoxia; 5) to exclude the presence of tissue (histotoxic) hypoxia. Conclusion. The use of this methodological approach in teaching students the pathophysiology of hypoxic conditions will improve the quality of education, increase the level of students' readiness to the licensing exam KROK-1 and provide with the practical skills needed to assess blood gas composition that are applicable in other clinical disciplines.

DOI 10.31718/2077-1096.22.1.146
УДК: 378.147+37.091.212

Атаманчук О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ВИБІРКОВИХ ДИСЦИПЛІН КАФЕДРОЮ ГІСТОЛОГІЇ, ЦИТОЛОГІЇ ТА ЕМБРІОЛОГІЇ ІФНМУ

Івано-Франківський національний медичний університет

Реформування медичної освіти та запровадження нових освітньо- професійних програм передбачає перехід до компетентнісно-орієнтованого підходу у підготовці лікарів, де в результаті інтеграції понять знання-розуміння-навички формують компетенції тобто здатність і готовність до професійної діяльності. На сьогодні, кваліфікований медичний фахівець характеризується не тільки великим обсягом знань, але й умінням самостійно вирішувати складні завдання. Введення в навчально-освітній процес підготовки фахівців магістерського рівня вищої освіти, спеціальності 222 "Медицина" елективних дисциплін природничого спрямування веде до формування у майбутнього лікаря необхідного спектру загальних та фахових компетенцій, розвитку клінічного мислення, посилення мотивації до самовдосконалення. Професорсько-викладацьким складом кафедри гістології, цитології та ембріології Івано-Франківського національного медичного університету було розроблено робочі навчальні програми двох вибіркових дисциплін із актуальних розділів медицини: "Теоретичні основи сучасних репродуктивних технологій" та "Морфологічні основи клітинної терапії" для студентів першого курсу медичного факультету. Дані дисципліни мають велике теоретично-прикладне значення для наукової і практичної медицини, адже забезпечують поглиблене оволодіння знаннями з основ регенеративної медицини та клітинної терапії, принципами вчення про стовбурові клітини, теоретичними основами принципів репродуктивних технологій, надають відповіді на низку етичних, деонтологічних та нормативно-правових питань їх використання в клініці. Практичні заняття проводяться на базах спеціалізованого консультативно-лікувального відділення допоміжних репродуктивних технологій Державного закладу «Прикарпатський центр репродукції людини» МОЗ України, навчально-науково-практичного центру "Мікроскопія". Центр обладнаний персональними комп'ютерами, інтерактивним мультимедійним проектором, світловими мікроскопами лабораторного класу, CCD-відеокамерою, цифровою камерою, програмним забезпеченням для здійснення аналізу зображень. Навчальні кімнати кафедри обладнані телевізійними панелями, персональними комп'ютерами з кабельним доступом до "хмаркових" баз даних гістологічних зображень з використанням технологій "цифрової" мікроскопії. Колекція мікропрепаратів у навчальній лабораторії налічує близько 4 тис. екземплярів. Вивчення запропонованих вибіркових дисциплін сприяє формуванню в здобувачів освіти чіткого уявлення про сучасні можливості допоміжних репродуктивних технологій, та можливості регенеративної медицини та клітинної терапії, їх обмеження та перспективи подальшого прогресу з метою вирішення проблем депопуляції. підвищення ефективності лікування хвороб центральної та периферичної нервової систем, захворювань серцево-судинної та ендокринної систем. Знання та навички отримані на вибіркових дисциплінах можуть стати основою для усвідомленого вибору майбутньої лікарської спеціальності чи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: вибіркові дисципліни, компетенції, здобувачі освіти, міжпредметна інтеграція.

Медична освіта України, що перебуває на сьогоднішній час у стані реформування, передбачає пошук ефективних навчальних методів з метою підвищення якості підготовки випускників різних освітніх рівнів. З метою успішного вирішення професійних завдань та високої конкурентоздатності на ринку праці, лікар сьогодення повинен володіти вмінням швидко знаходити, аналізувати та узагальнювати потрібну інформацію, логічно мислити, використовуючи нові наукові знання у своїй професійній діяльності, організовувати та вести дослідницьку діяльність. Реалізація цих завдань лежить в основі компетентнісного підходу підготовки фахівців медич-

ними навчальними закладами [1].

У широкому розумінні "професійна компетенція" передбачає володіння знаннями, навичками та методами для досягнення максимального позитивного результату. Випускник вищої медичної школи повинен набути широкий спектр загальнокультурних та професійних компетенцій, що передбачають несення соціальної та етичної відповідальності за прийняті рішення, здатність діяти в нестандартних ситуаціях, готовність до роботи в колективі, здатність аналізу та оприлюднення медичної інформації на основі доказової медицини, здатністю до участі у проведенні наукових досліджень.

У викладанні фундаментальних медичних дисциплін одним із головних завдань викладача є формування у здобувачів освіти здатності застосування теоретичних знань у практичній діяльності. Етап перетворення знань на вміння, а вміння на компетентність найбільш складний, тривалий, і потребує багаторазового тренування. Метою освітніх програм з медицини, реалізація яких в умовах пандемії COVID-19 відбувається за дистанційною чи змішаною формами навчання, полягає у формуванні здатності застосовувати набуті знання, уміння, навички та розуміння з гуманітарних, фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін для вирішення різнопланових завдань у практичній діяльності лікаря в галузі охорони здоров'я на відповідній посаді. В цих умовах впровадження в освітньо-професійну програму підготовки лікарів елективних дисциплін природничого спрямування веде до формування у майбутнього лікаря необхідного спектру загальних та фахових компетенцій, розвитку клінічного мислення, посилення мотивації до самовдосконалення.

Метою роботи було висвітлення способу реалізації компетентнісно-орієнтованого підходу у викладанні елективних дисциплін кафедрою гістології цитології та ембріології в Івано-Франківському національному медичному університеті.

Під поняттям "компетенція" у вищій медичній освіті розуміють сукупність якостей особистості, заснованих на знаннях, вміннях та способах діяльності у сфері охорони здоров'я та медицини, що реалізуються у здатності та готовності сучасних фахівців до вирішення складних спеціалізованих завдань керуючись особистою відповідальністю та досвідом.

У сучасному інформаційному середовищі важливим напрямом підготовки медичних працівників стає розвиток здатності вчитися, що лежить в основі компетентнісного підходу навчання. Здатність навчатися передбачає опору на фундаментальну базу, яку у медичному виші забезпечують природничі і теоретичні дисципліни. Різні навчальні предмети мають своє оптимальне співвідношення основних компонент, що визначається місцем та роллю дисципліни в ідеальній моделі лікаря. Тому оптимальне співвідношення фундаментальних та компетентнісних складових у різних напрямках підготовки лікарів стає важливим завданням при розробці освітньо-професійних програм [2].

Важливим завданням проблемно-орієнтованого підходу є підвищення мотивації студентів, особливо при вивченні теоретичних та природничих дисциплін зокрема гістології, цитології та ембріології, яка передбачає вивчення цитологічних та гістофізіологічних основ життєдіяльності організму. Сам предмет охоплює вивчення мікроскопічної та субмікроскопічної будови структур організму людини, що дає можливість глибше і повніше дослідити закономірності їхнього розвитку та змін у різноманітних умовах життєдіяльності. Одним із негативних факторів, який зауважують усі учасники навчального процесу, в процесі опанування фундаментальних дисциплін, і зокрема гістології, цитології та ембріології, є неузгодженість у розвитку ключових компетенцій між забезпечуючими і забезпечуваними кафедрами. Відсутність чіткої міждисциплінарної інтеграції призводить до низького виживання знань з однієї сторони та нераціонального використання навчального часу – з іншої, внаслідок неоволодіння здобувачами освіти базовими знаннями і навичками попередньої в ієрархії навчального процесу кафедри [3].

Для підсилення міжпредметної інтеграції між фундаментальними та клінічними дисциплінами, підвищення навчальної мотивації студентів, отримання ними професійних знань, що стануть основою для їхньої майбутньої практичної підготовки і наукової діяльності, колективом кафедри гістології цитології та ембріології ІФНМУ було запропоновано впровадження в освітньо-професійну програму спеціальності 222 "Медицина" двох елективних дисциплін для студентів першого курсу медичного факультету.

Вибіркова навчальна дисципліна "Теоретичні основи сучасних репродуктивних технологій" має теоретично-прикладне значення для наукової та практичної медицини та забезпечує поглиблене оволодіння знаннями з ембріології гаметогенезу, ранніх етапів ембріогенезу - запліднення, дроблення та імплантації, теоретичними основами принципів допоміжних репродуктивних технологій (екстракорпорального запліднення, ін'єкції сперматозоїдів у цитоплазму овоцита, хетчинга, донації статевих клітин, переносу гамет та ембріонів, кріоконсервації та вітрифікації гамет і ембріонів). Вивчення дисципліни сприяє формуванню в студентів чіткого уявлення про сучасні можливості допоміжних репродуктивних технологій, їх обмеження та перспективи подальшого прогресу з метою вирішення гострої

проблеми депопуляції, закладає основи для подальшого поглибленого вивчення клінічної ембріології та прикладних аспектів сучасних репродуктивних технологій в курсах медичної генетики, акушерства та гінекології, андрології [4]. Практичні заняття із вибіркової дисципліни "Теоретичні основи сучасних репродуктивних технологій" обсягом 30 годин проводяться на базах спеціалізованого консультативно-лікувального відділення допоміжних репродуктивних технологій Державного закладу «Прикарпатський центр репродукції людини» МОЗ України та навчально-науково-практичного центру "Мікроскопія". Останній обладнаний персональними комп'ютерами, інтерактивним мультимедійним проектором, світловими мікроскопами лабораторного класу, CCD-відеокамерою, цифровою камерою, програмним забезпеченням для здійснення аналізу зображень. Навчальна лабораторія з колекцією тематичних ембріологічних мікропрепаратів сприяє здобуттю студентами навичок світлової мікроскопії сперми, препарати овоцита, зиготи, бластоцисти. Відповідні зображення здобувачі освіти замальовують у альбом та оформляють у вигляді протоколу. З метою покращення рейтингового балу робочою навчальною програмою дисципліни студентам надається можливість виконання індивідуальної самостійної роботи шляхом підготовки реферативної доповіді з мультимедійною презентацією та виступом на практичному занятті за відповідною темою.

Ще одна вибіркова дисципліна "Морфологічні основи клітинної терапії" вивчається студентами 1 курсу у другому семестрі та сприяє формуванню у них чіткого уявлення про сучасні можливості регенеративної медицини та клітинної терапії з метою підвищення ефективності лікування хвороб центральної та периферичної нервової систем, захворювань серцево-судинної та ендокринної систем, в гематології, травматології та ортопедії, клінічній імунології. Знання та вміння, отримані при вивченні дисципліни, закладають основи вивчення студентами окремих аспектів патологічної анатомії, патологічної фізіології, імунології, клінічних дисциплін, що передбачає інтеграцію викладання з ними. Опанування здобувачами освіти даного предмету закладає у них об'єктивне уявлення про закономірності перебігу процесів диференціювання, фізіологічної та репаративної регенерації тканин та органів, основи вчення про стовбурові клітини, принципи, можливості та обмеження регенеративної медицини та клітинної терапії, законодавчі та етичні проблеми їх застосування в клініці. Практичні заняття проводяться у навчальних кімнатах обладнаних телевізійними панелями, персональними комп'ютерами з кабельним доступом до "хмарних" баз даних гістологічних зображень з використанням технологій "цифрової" мікроскопії, бінокулярними мікроскопами з план-ахроматичною оптикою, тринокулярними біологічними мікроскопами. Колекція мікропрепаратів у навчальній лабораторії налічує близько 4 тис. екземплярів [5].

Слід зазначити що у реалізації компетентнісного підходу при вивченні вибіркових дисциплін науково-педагогічними працівниками кафедри гістології поряд із традиційними пояснювально-ілюстративним та репродуктивним методами застосовуються дослідницькі та інтерактивні методи, що передбачають використання "хмаркових" технологій та базуються на засадах цифрової мікроскопії.

Рівень оволодіння ключовими компетенціями із зазначених вибіркових дисциплін оцінюється на підсумковому модульному контролі, де студентам пропонується дати усну відповідь на 2 теоретичних питання, провести діагностику та описання двох гістологічних препаратів.

Висновки

Розробка та впровадження в навчально-освітню програму підготовки магістра спеціальності 222 "Медицина" елективних дисциплін кафедри гістології, цитології та ембріології сприятиме розвитку клінічного мислення, поглибленню і систематизації знань і умінь у здобувачів освіти необхідних для успішного професійного розвитку конкурентоспроможного на ринку праці лікаря.

Література

1. Gel'man VY, Khmel'nitskaya NM. Kompetentnostnyy podkhod v prepodavanii fundamental'nykh distsiplin v meditsinskom vuze [Competence-based approach while teaching fundamental science subjects at medical university]. Obrazovaniye i nauka. 2016;(4):33-46. (Russian)
2. Osvitn'o-profesiyna prohrama "Stomatolohiya" druhoho (mahisters'koho) rivnya vyshchoyi osvity. Ivano-Frankivs'kyy natsional'nyy medychnyy universytet [Educational professional program Stomatology the second (master's) level of higher education. Ivano-Frankivsk National Medical University]. Osvitn'o-profesiyna prohrama Stomatolohiya 2021 (redaktsiya 2020-02) [Internet]. Available from: https://ifnmu.edu.ua/uk/publichna-informatsiya/osvitni-prohramy
3. Aleksyeyeva N, Vorontsova Z, Shyshkina V, et al. Osobennosti prepodavaniya elektivnykh distsiplin na morfologicheskikh kafedrakh VGMU im N.N. Burdenko [Features of teaching elective disciplines at the morphological departments of VSMU named after N.N. Burdenko]. Forcipe. 2021; 3(1):18-21.
4. Herashchenko SB, Dyel'tsova OI, Kulynych HB, et al. Teoretychni osnovy suchasnykh reproduktyvnykh tekhnolohiy. Robocha navchal'na prohrama vybirkovoyi navchal'noyi dystsypliny [Theoretical foundations of modern reproductive technologies. Working curriculum of elective discipline]. Ivano-Frankivsk; 2020 [Internet]. Available from: https://ifnmu.sharepoint.com/sites/usdoc/Shared%20Documents/Forms/AllItems.aspx?viewid=49966926%2D13b4%2D4a8b%2Db530%2D055505eb945f
5. Herashchenko SB, Dyel'tsova OI, Kulynych HB, Yurakh GYu. Morfolohichni osnovy klitynnoyi terapiyi. Robocha navchal'na prohrama vybirkovoyi navchal'noyi dystsypliny [Morphological fundamentals of cell therapy. Working curriculum of elective discipline]. Ivano-Frankivsk; 2020 [Internet]. Available from: https://ifnmu.sharepoint.com/sites/usdoc/Shared%20Documents/Forms/AllItems.aspx?viewid=49966926%2D13b4%2D4a8b%2Db530%2D055505eb945f

Реферат

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭЛЕКТИВНЫХ ДИСЦИПЛИН КАФЕДРОЙ ГИСТОЛОГИИ, ЦИТОЛОГИИ И ЭМБРИОЛОГИИ ИФНМУ
Атаманчук О.В.
Ключевые слова: элективные дисциплины, компетенции, соискатели образования, межпредметная интеграция.

Реформирование медицинского образования и внедрение новых образовательно-профессиональных программ предполагает переход к компетентно-ориентированному подходу в подготовке врачей, где в результате интеграции понятий знания-понимания-навыки формируют компетенции, то есть способность и готовность к профессиональной деятельности. На сегодняшний день квалифицированный медицинский специалист характеризуется не только большим объемом знаний, но и умением самостоятельно решать сложные задачи. Введение в учебно-образовательный процесс подготовки специалистов магистерского уровня высшего образования, специальности 222 "Медицина" элективных дисциплин естественно-научной направленности ведет к формированию у будущего врача необходимого спектра общих и профессиональных компетенций, развития клинического мышления, усиления мотивации к самосовершенствованию. Профессорско-преподавательским составом кафедры гистологии, цитологии и эмбриологии Ивано-Франковского национального медицинского университета были разработаны рабочие учебные программы двух элективных дисциплин по актуальным разделам медицины: "Теоретические основы современных репродуктивных технологий" и "Морфологические основы клеточной терапии" для студентов первого курса медицинского факультета. Данные дисциплины имеют большое теоретически-прикладное значение для научной и практической медицины, ведь обеспечивают углубленное овладение знаниями из основ регенеративной медицины и клеточной терапии, принципами учения о стволовых клетках, теоретическими основами принципов репродуктивных технологий, дают ответы на ряд этических, вопросов их использования в клинике. Практические занятия проводятся на базах специализированного консультативно-лечебного отделения вспомогательных репродуктивных технологий Государственного учреждения «Прикарпатский центр репродукции человека» МЗ Украины, учебно-научно-практического центра “Микроскопия”. Центр оснащен персональными компьютерами, интерактивным мультимедийным проектором, световыми микроскопами лабораторного класса, CCD-видеокамерой, цифровой камерой, программным обеспечением для анализа изображений. Учебные комнаты кафедры оборудованы телевизионными панелями, персональными компьютерами с кабельным доступом к "облачным" базам данных гистологических изображений с использованием технологий “цифровой” микроскопии. Коллекция микропрепаратов в учебной лаборатории насчитывает около 4 тыс. экземпляров.

Изучение предложенных элективных дисциплин способствует формированию у соискателей образования четкого представления о современных возможностях вспомогательных репродуктивных технологий и возможностях регенеративной медицины и клеточной терапии, их ограничения и перспективы дальнейшего прогресса с целью решения проблем депопуляции. повышение эффективности лечения заболеваний центральной и периферической нервной систем, заболеваний сердечно-сосудистой и эндокринной систем. Знания и навыки, полученные на элективных дисциплинах, могут стать основой для осознанного выбора будущей врачебной специальности или дальнейших научных исследований.

Summary

PECULIARITIES OF TEACHING ELECTIVE DISCIPLINES AT THE DEPARTMENT OF HISTOLOGY, CYTOLOGY AND EMBRYOLOGY, IVANO FRANKIVSK NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
Atamanchuk O.V.
Key words: elective disciplines, competencies, students, interdisciplinary integration.

The reformation of medical education and the introduction of new educational and professional programs presuppose a transition towards a competence-oriented approach in the training doctors that will result in the integration of the concepts of knowledge-understanding-skills and the development of proper competencies, defined as the ability and readiness for professional activity. Today, a qualified medical specialist is characterized not only by having a deep knowledge, but also by the ability to solve complex problems independently. The implementation of elective disciplines of natural science into the educational process of training specialists at the Master's level in the specialty 222 "Medicine" is aimed at fostering the necessary spectrum of general and professional competencies in the future doctor, developing clinical thinking, and enhancing motivation for self-improvement. The teaching staff of the Department of Histology, Cytology and Embryology, Ivano-Frankivsk National Medical University has developed working curricula for two selected disciplines related to medicine and natural scienes: "Theoretical Foundations of Modern Reproductive Technologies" and "Morphological Foundations of Cell Therapy" for first-year students of the Faculty of Medicine. These disciplines are of great theoretical and applied importance for fundamental and clinical medicine because they provide an in-depth mastery of knowledge from the basics of regenerative medicine and cell therapy, the principles of the doctrine of stem cells, the theoretical foundations of the principles of reproductive technologies, and provide answers to a number of ethical questions the doctor have to encounter in the clinics. Practical classes are conducted on the basis of a specialized consultative and

treatment department of assisted reproductive technologies of the State Institution "Precarpathian Centre for Human Reproduction" of the Ministry of Health of Ukraine, educational and scientific-practical centre "Microscopy". The centre is equipped with personal computers, an interactive multimedia projector, laboratory-grade light microscopes, a CCD video camera, a digital camera, and image analysis software. The study rooms of the department are equipped with television panels, personal computers with cable access to "cloud" databases of histological images using digital microscopy technologies. The collection of micropreparations in the educational laboratory totals about 4 thousand copies. The proposed elective disciplines contributes to the formation of a clear understanding of the modern possibilities of assisted reproductive technologies and the possibilities of regenerative medicine and cell therapy, their limitations and the prospects for further progress in order to solve the problems of depopulation, increasing the efficiency of treatment of diseases of the central and peripheral nervous systems, diseases of the cardiovascular and endocrine systems. The knowledge and skills gained thought elective disciplines can create a basis for a conscious choice of a future medical specialty or directions of further scientific research.

DOI 10.31718/2077-1096.22.1.150
УДК 378.6:61.016:616.31-085.01

Бублій Т.Д., Петрушанко Т.О., Костиренко О.П., Дубовая Л.І.

ТРАДИЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ НА КАФЕДРІ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ ПДМУ

Полтавський державний медичний університет

Організації та реалізації навчального процесу для здобувачів вищої освіти, формування в них необхідних компетентностей передбачає застосування нового підходу до процесу проектування навчальних занять, обґрунтування та добір освітніх інструментів формування компетентностей та критеріїв їх оцінювання. Мета статті – обговорити значущість та співвідношення професійних знань, навичок та професійних компетенцій, що формуються в процесі навчання лікарів-стоматологів у вузі. На кафедрі терапевтичної стоматології є певний багаторічний досвід формування компетентності у студентів. Він дозволяє здійснювати освоєння чотирьох типів досвіду - пізнавальної діяльності (отримання знань), здійснення відомих способів діяльності (умінь), творчої діяльності (уміння приймати ефективні рішення у проблемних ситуаціях), здійснення емоційно-ціннісних відносин суспільства. У студентів у процесі навчання та освоєння освітньої компоненти «Терапевтична стоматологія» формуються загальнокультурні, загальнопрофесійні та професійні компетенції. Проведений аналіз наявних методів послідовної реалізації компетентнісного підходу на кафедрі терапевтичної стоматології підкреслює накопичений цілісний багаторічний досвід щодо виконання, освоєння та вдосконалення професійних та соціальних функцій та компетенцій, вирішення професійних та життєвих проблем, розкриває необхідність та доцільність безперервного вдосконалення формування професійних та педагогічної професійної компетентності.

Ключові слова: компетентність, компетенція, студенти, терапевтична стоматологія.

Робота є фрагментом комплексної науково-дослідної теми кафедри терапевтичної стоматології Полтавського державного медичного університету: «Розробка патогенетичної профілактики патологічних змін у порожнині рота осіб із внутрішніми хворобами» (державний реєстраційний № 0121U108263).

Вступ

У нових стандартах вищої медичної освіти в галузі знань "Охорони здоров'я" поряд із загальною характеристикою, обсягом кредитів ECTS, для здобуття відповідного ступеня вищої освіти зазначається перелік компетентностей фахівця, які мають бути сформовані в результаті здобуття відповідного освітньо-професійного рівня згідно національної рамки кваліфікації і відображати погляд замовника (роботодавця) на освітню і професійну підготовку потенційного працівника [6]. Стандарти містять вимоги, що регулюють професійну діяльність лікарів, перелік нормативних документів підготовки майбутніх фахівців, форми їх атестації та вимоги до активної системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Все вищезазначене передбачає перегляд організації та реалізації навчального процесу для здобувачів вищої освіти, формування в них необхідних компетентностей, що в свою чергу передбачає застосування нового підходу до процесу проектування навчальних занять, обґрунтування та добір освітніх інструментів формування компетентностей та критеріїв їх оцінювання [1].

Мета роботи

Обговорити значущість та співвідношення професійних знань, навичок та професійних компетенцій, які формуються в процесі навчання лікарів-стоматологів на кафедрі терапевтичної стоматології Полтавського державного медичного університету.

Виклад основного матеріалу

У роботі використовувалися методи порівняльного аналізу, синтезу та узагальнення змісту вітчизняних та зарубіжних документів та наукових публікацій, що описують теорію та практику